

DOI: 10.7596/taksad.v2i1.193

Ortaçağ ve Sonrası Muş İli Yüzey Araştırması -2008- Malazgirt¹

A Survey on Medieval and Later Periods of Malazgirt, Muş (2008)

Bülent Nuri KILAVUZ²

Abstract

The research was carried out with the permissions of General Directorate of Monuments and Museums, Culture and Tourism Ministry of Turkish Republic, between 22 July to 6 August 2008 at Malazgirt town of Muş Province and dependent villages.

Some cultural assets composed of monumental architectural structures such as Mosques, Churches, Inns, Bridges, cemeteries and grave stones were identified

A mosque, ruins of an Inn, two bridges at the center of Malazgirt, a house and a rock church, at Uzgörü village of Bulanık County, twelve cemeteries at Malazgirt town and two cemeteries at Uzgörü village were investigated..

Memorial monuments and tombstones vary in terms of materials, forms and style according to region and periods. A small number of identified works belong to Seljuk period and afterwards (XI-XV. Century), and most of the others usually belong to the Ottoman (XVI-XIX centuries) period.

The searched cemeteries were found to be different from each other. It is important to demonstrate the richness of the geography of Muş. Some of the motifs over the Headstones indicate differences, especially compared to other provinces in the region.

Historical graves in the cemetery are rapidly destroyed by natural and human factors actually. In addition, all new burials in cemeteries today increase the destruction.

Keywords: Muş, Malazgirt, Grave Stones, Seljuk, Mosque, Eglise

¹ Bu makale, 31. Uluslar Arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumunda (25-29 Mayıs 2009) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr. Bülent Nuri KILAVUZ; Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Karabük / TÜRKİYE, bnkilavuz@gmail.com

Özet

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile 22 Temmuz- 06 Ağustos 2008 tarihleri arasında Muş ilinin Malazgirt ilçesinde ve köylerinde yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

Cami, Kilise, Han, Köprü, ve Ev'den oluşan anıtsal mimari yapılar ile mezarlıklar ve mezar taşlarından oluşan kültür varlıkları tespit edilmiştir. Araştırmanın son günlerinde Bulanık ilçesinin köylerine de girilmiştir.

Araştırmada; Malazgirt merkezde iki, Dirimpınar Köyü'nde bir han kalıntısı, bir mescit ve bir cami, iki köprü, Bulanık ilçesi Uzgörür Beldesinde bir ev ve bir kaya kilisesi; Malazgirt ilçesinde on iki mezarlık, Bulanık Uzgörür Beldesinde iki mezarlık incelenmiştir.

Anıt eserler ve mezar taşları bölgeye ve dönemlerine göre malzeme, form ve üslup açısından farklılıklar göstermektedir. Tespit edilen eserler az sayıda Selçuklu ve sonrası (XI-XV. Yüzyıl) ile genellikle Osmanlı (XVI-XIX Yüzyıl) dönemlerine aittir.

İncelenen mezarlıklar birbirlerinden farklı özellikler sergilemektedir. Bu durum Muş coğrafyasının zenginliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Mezar taşları üzerindeki bazı motiflerin işlenişi bölgedeki diğer illerde bulunan örneklerle farklılıklar sergilemektedir.

Tarihi mezarlıklar ve mezar taşları doğal ve insani etkenlerle günden güne hızla tahrip olmaktadır. Ayrıca bütün mezarlıklarda günümüzde de yeni gömülerin devam etmesi tahribi artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Malazgirt, Mezar Taşı, Selçuklu, Cami, Kilise

1. Giriş

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri doğrultusunda; Muş ili ve ilçelerinde yüzey araştırması başkanlığımdaki bir ekiple 22 Temmuz- 06 Ağustos 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bakanlık Temsilcisi Van Arkeoloji Müzesinden Sanat Tarihçi Erol USLU, ekip elemanları, Yüksek Lisans öğrencisi İsa BAYRAK, Lisans Öğrencisi

Davut YALÇIN katılmıştır. Araştırmaya Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri maddi destek vermiştir³.

Yüzey Araştırması planlandığı gibi Malazgirt ilçesi ve 75 Köyü'nde gerçekleştirilmiştir. Malazgirt ilçe merkezinde halk tarafından Han olduğu söylenen bir yapı, günümüzde depo olarak kullanılan başka bir mimari yapı, temel seviyesinde günümüze ulaşmış bir cami ve kaçak kazılar sonucunda bir kısmı ortaya çıkmış bir mescit, Mollabaki Köyü ile Muş arasında iki köprü kalıntısı ve kısmen sağlam bir köprü, Dirimpınar Köyü'nde bir han kalıntısı, Bulanık ilçesi Abdalbayezit Köyü'nde bir ev, Bulanık İlçesi Uzgörür Beldesinde Kaya Kilisesi, Mollakent Beldesinde mezarlık içinde 4 açık türbe tespit edilerek incelenmiştir. Bu anıtsal yapılarla birlikte Malazgirt ilçe merkezinde iki, Oğuzhan Köyü, Tatargazi Köyü, Yaramış Köyü, Karaali Köyü, Oda Köy, Yolgözler Köyü, Aliyar Köyü, Hasan Paşa Köyü, Bulanık İlçesi Abdalbayezit Köyü, Bulanık ilçesi Uzgörür Beldesi Alagez Mahallesi (Köyü) ve Bulanık ilçesi Mollakent Beldesinde tespit edilen mezarlıklar ve mezar taşları incelenmiştir.

2. Anıt Eserler

2.1. Malazgirt Mengücek Gazi Mahallesi Han Kalıntısı

Han kalıntısı Malazgirt ilçe merkezinde, ilçenin güneyinde Mengücek Gazi Mahallesi, Afşin Sokak'ta yer almaktadır. Yapı dışarıdan 17.00 x 10.00 m., içerden 14.50 x 7.80 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı tek bölümden oluşmaktadır. Duvar kalınlığı 1.00 m. dir. Günümüzde sadece dört beden duvarı mevcut olup üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Han, fazla düzgün olmayan kaba yonu, iri gözenekli dişi bazalt taş malzemeyle inşa edilmiştir. İç mekanda, geçiş sistemlerinde ve duvardaki kemer kalıntılarında yer yer düzgün kesmetaş malzemeye de yer verilmiştir. Taşlar kireç bazlı harçla tutturulmuştur. Girişin bulunduğu güney cephedeki taş kaplamalar sökülmüştür. Bu cephedeki beden duvarları daha fazla yıkıldığından diğer cephelere oranla daha alçaktır. Kuzey, doğu ve batı cephelerin eksenlerinde, beden duvarlarının üst hizasında sonlanan, günümüzde büyük oranda tahrip olmuş üç pencere ile güney cephenin ortasında büyük oranda bozulmuş dikdörtgen formlu bir kapı açıklığı bulunmaktadır. İç mekanda da yer yer özellikle düzgün kesme taş kaplamalar sökülmüştür. Beden duvarlarının en yüksek yeri günümüze gelebildiği kadarıyla 5.00 m. dir.

³ Yardım ve desteklerinden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Bakanlık Temsilcisi Sanat Tarihçisi Erol USLU'ya, ekip elemanları İsa BAYRAK ve Davut YALÇIN'a, kitabeleri okuyan Doç. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, yardımlarından dolayı belediye başkanlarına ve köy muhtarlarına teşekkür ederim.

İç mekanda, güney bölümde ahşap asma kat vardır. Doğu ve batı beden duvarlarında kemer izleri belirgindir. Bu bölümlerde düzgün kesme taş kaplamalardan bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla yapının güney ve kuzey bölümleri 3.30 m. derinliğinde beşik tonozla, orta bölüm de 6.00 m. çapında kubbeyle örtülüdür.

Yapı bir süre Belediye tarafından depo olarak kullanılmıştır. Günümüzde boş ve metruk haldedir. (Çizim 1; Foto. 1)

2.2. Malazgirt Aksungur Mahallesinde Depo

Malazgirt Kalesinin yaklaşık 100 m. batısında yer alır. Dışarıdan 7.45 x 20.00 m., içerden 5.00 x 19.00 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dışarıdan düz toprak damla, içeriden sivri beşik tonozla örtülüdür. Üst örtü doğu ve batı duvarlarda duvar ayaklarına oturan üç sivri kemerle desteklenmiştir. Sadece güney cephenin ortasında dikdörtgen formulu giriş kapısı açıklığı bulunmaktadır. Bunun dışında başka açıklık yoktur. Yapı dışarıdan fazla düzgün olmayan kaba yonu, içerden de tamamen düzgün kesme iri gözenekli dişi bazalt taş malzemeye inşa edilmiştir. Bir süre depo olarak kullanılan yapı günümüzde boştur. (Foto. 2)

2.3. Malazgirt Şekerbülak Mahallesi Mesciti

Mahalle, Malazgirt merkezinin 2 km. güneydoğusundadır. Defineciler tarafından yapılan kaçak kazı sonucunda ortaya çıkan mescidin mihrabı parçalanmıştır. Kalan parçalardan mihrabın yarım dairesel planlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bir tümsek şeklinde bulunduğu bölümden mescidin duvarları izlenebilmektedir. Buradan mescidin iç ölçülerinin 4.75 x 4.75 m. oluşu anlaşılmaktadır. Malzeme olarak fazla düzgün olmayan dişi bazalt kaba yonu taş kullanılmıştır. (Foto. 3)

2.4. Danişmend Gazi Mahallesi İbrahim Paşa Camii Kalıntısı

Cami kalıntısı Malazgirt merkez Danişmend Gazi Mahallesi'nde, Yüzüncü Yıl Caddesinin güneyinde yer almaktadır. Caminin beden duvarları yaklaşık 1 m. yüksekliğe sahiptir. İçi tamamen toprak doludur. Kalan izlerden yapının 14.00 x 14.00 m. ölçülerinde kare planlı olduğu anlaşılmaktadır. Beden duvarları fazla düzgün olmayan dişi bazalt kaba yonu taş malzemeyle inşa edilmiştir. (Foto. 4)

2.5. Dirimpınar Köyü Han Kalıntısı

Han kalıntısı köyün yaklaşık 1 km. güneyindedir. Yöre halkı tarafından Han olarak adlandırılan yapı tamamen temel seviyesindedir. Kalan izlerden 17.50 x 21.00 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır. Handan alındığı söylenen süslemeli bir taş parçası köyde bir deponun duvarında devşirme

malzeme olarak kullanılmıştır. Tek parça, bazalt malzemeli taşın üzerinde, Selçuklu üslubunda kırık hatlı, geçme geometrik kompozisyon işlidir. Giriş kapısı bordürüne ait olabilir. (Foto 5)

2.6. Mollabaki Köyü – Malazgirt Arasında Karakaya Deresi Köprüsü

Köprü Mollabaki Köyü'ne yaklaşık 2 km uzaklıkta, Malazgirt-Mollabaki stabilize yolunun 50 m. batısındadır. Dere yatağının değişmesi sonucunda köprü kalıntısı bir tarlanın içinde kalmıştır. Günümüze sadece köprünün iki ayağının kalıntıları kalabilmiştir. Doğu-Batı doğrultusunda olan köprünün ayak kalıntıları arasındaki mesafe 24.00 m. dir. Doğu ayak büyük oranda yok olmuş tarla zemininde sadece birkaç taş kalıntısından oluşurken, batı ayak, 2.50 x 3.50 m. ölçüleri, 1.50 m. yüksekliği ile daha belirgindir. Kireç harçlı moloz taş duvar örgüsünden oluşmaktadır.

2.7. Malazgirt – Beşçatak Arasında Murat Nehri Köprüsü

Köprü, Malazgirt'in 4 km. batısında, Malazgirt-Konakkuran yol ayrımından 500 m. sonra, Murat Nehri üzerinde bulunmaktadır. Günümüzde 20 m. batısındaki betonarme köprü kullanılmaktadır. Köprüden fazla bir kalıntı gelememiştir. Sadece güneyde, Malazgirt yönünde iki ayak kalıntısı vardır. Bu ayaklardan biri nehir içinde iken diğeri nehir kenarında ağaçlı alan içinde kalmıştır. İzlerden kuzey yönde de iki ayağın varlığı anlaşılmaktadır. Nehir genişliğinin bu bölümde ortalama 125 m. olmasından ve izlerden hareketle ortadaki daha geniş olmak üzere yedi kemer gözlü köprülerden olabilir. Güneyde doğal bir kayalık alan vardır. Köprü ayaklarından kalan izler kireç harçlı moloz taş malzemelidir.

2.8. Bulanık – Abdalbayazıt Köyü Servet Arslan Evi

Ev, köy merkezinde, hakim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Günümüzde Servet Arslan ve kardeşleri tarafından kullanılmaktadır. Batı cephenin güney ucunda kornişin altında iki satırlık, celi sülüs hatlı nazar ayeti yazılı kitabesinde 1320 / 1902 tarihi bulunmaktadır. Servet Arslan'ın verdiği bilgilere göre ev dedelerinin babası Yusuf tarafından yaptırılmıştır.

Evin dış ölçüleri 12.00 x 12.50 m. dir. Doğu-batı doğrultusunda eğimli bir alana kurulduğundan batı cephesi daha yüksektir. Batı cephede iç mekandaki iki odaya açılan üçer pencere açıklığı vardır. Pencereleler dikdörtgen formlu ve basık kemer alınlıklıdır. Bütün beden duvarları üstte taş kornişle sonlamaktadır. Kuzey cephenin doğusunda dışa yarım daire şeklinde taşıntı yapan ve üstte doğru daralan hamam bölümü bulunmaktadır. Bunun bitişiğinde, doğu cephede taşıntılı kiler bölümü yer alır. Hamamın batısında iç mekanda sofaya açılan dikdörtgen formlu bir kapı bulunur. Cephenin doğu ve batısı arasında kot farklıdır. Doğu cephenin kuzeyinde tamamen dışa taşıntılı kiler bölümü ile

cephenin alt bölümünü kaplayan sonradan ilave edilmiş ahır yer alır. Cephe sağırdır. Güney cephenin doğusunda giriş ve sahanlığı, batısında iki pencere vardır. Pencereleer batı cephedekilerle aynı formdadır. Bu cephedeki kot farkı kaldırılmıştır. Giriş kapısına 8 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Girişin önünde sahanlık yarım daire planlıdır. Giriş, üstte taş kornişli yırtan, derin sivri kemerli niş içine yerleştirilmiştir. Sivri kemerin iki yanındaki üçgen boşluklarda birer daire rozet bulunur. Rozetleri içleri altı kollu yıldız kompozisyonu işlemelidir. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Basık kemer alınlığında hilal motifi, kemer altında da altı daire kompozisyon vardır.

Sofa 3.00 x 8.00 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batısında odalara açılan iki kapı ve aralarında büyük bir niş, doğu duvarında küçük bir dolap nişi, ocak nişi, çeşme ve kuzeydoğu köşede kiler kapısı, kuzey duvarında banyo girişi ve buna bitişik bir niş içine yerleştirilmiş dışa açılan ikinci kapı bulunmaktadır (Çizim 2). Sofanın zemini taş kaplamalıdır. Sofa batı-doğu doğrultusunda yerleştirilmiş ahşap kirişlere oturan düz dam örtülüdür.

Odalara dikdörtgen formlu kapılarla girilir. Günümüzde sadece 4.50 x 6.30 m. ölçülerindeki güney oda kullanılmaktadır. Batı duvarda üç, güney duvarın batısında iki olmak üzere beş pencereyle aydınlatılmaktadır. Pencereleer önlerinde zeminden 50 cm. yüksekliğinde seki vardır. Pencereleer yerleştirildikleri nişleer için yüzleerinde birer niş bulunmaktadır. Nişleer kırık kemer kavsaralıdır. Kuzey ve güney duvarlarının ortasında karşılıklı birer dolap nişi vardır. Oda güney-kuzey doğrultusunda yerleştirilmiş ahşap kirişlere oturan düz dam örtülüdür. Kuzey odanın tavanı çöktüğü için günümüzde kullanılmamaktadır. Diğer odayla aynı özelliklere sahiptir. Sadece güney cephedeki pencereleere ve bu yöndeki sekiye yer verilmemiştir.

Banyo içerden 1.55 m. çapında daire planlı ve basık kubbe örtülüdür. Ana kütlede dışa yarım daire planında taşıntı yapmaktadır. Kiler-mutfak 2.30 x 3.20 m. ölçülerindedir. Üstü basık beşik tonoz örülüdür.

Ev tamamen düzgün kesme andezit tuf taşıyla inşa edilmiştir. Dış cephede beden duvarlarını dolaşan ahşap bir hatıl vardır. İç mekanda odalar kireç badanasıyla boyanmıştır. Üstten tamamen sıkıştırılmış toprak damla örtülüdür. (Foto 6)

2.9. Bulanık - Uzgörür Kaya Kilisesi

Kilise Bulanık ilçesi, Uzgörür Beldesi'nin yaklaşık 3 km. güneyinde Mollakent Deresinin batı kenarında, dere yatağından yaklaşık 30 m. yükseklikte, kuzey - güney doğrultusunda uzanan doğal kayalıkta yer almaktadır. Kayalığın doğu cephesi muhtemelen doğal etkenleerle yıkılmıştır. Apsis bölümünden yıkılan iri bir kaya kütle

dere yatağındadır. Bu kayalığın, güney ucunda ve ortasında yer alan kiliseye çıkmak için günümüzde bir merdiven bulunmadığında batı tarafındaki bir terastan çıkılmaktadır.

Ana kayanın oyulmasıyla oluşturulan, kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen planlı hacim ortadaki üçgen formlu bir ayakla ikiye ayrılarak güney bölümü kilise, kuzey bölümü giriş mekanı olarak düzenlenmiştir. Kuzeydeki ilk bölümün ortasında, zeminde 0.80 x 1.10 m. ağız ölçülerine sahip sarnıç veya kuyu ağızı bulunmaktadır. Bu kuyunun karşısında da batı cephede bir niş vardır. Ayağın batı cephesi de karşılıklı sövelerle bir kapı formundadır. Bu bölüm de dar tutulmuştur. Giriş bölümünün ikinci mekanı biraz daha küçüktür. Esas mekana kuzey cephedeki iki girişle geçilmektedir. Girişler birbirlerinden ortadaki yamuk formlu büyük bir taş kütleyle ayrılmıştır. Her iki giriş de iç kısımdaki söveleriyle bir kapı formundadır.

Kilisenin iç mekanı doğu-batı doğrultusunda 5.60 x 1.95 m. ölçülerindedir. Doğu duvarda iç mekan genişliğinde, 1.45 m. derinliğinde yarım daire planlı, yarım kubbe örtülü bir apsis vardır. Güney duvarda art arda eşit ölçülerde ve aynı formda, yarım daire planlı, yarım kubbe örtülü üç niş, kuzey duvarda iki kapı ve aralarındaki ayağın içe bakan cephesinde, güney nişin orta nişinin tam karşısında aynı formda bir niş, batı cephenin ortasında da üçgen planlı bir niş bulunmaktadır. Mekan, nişlerin aralarındaki ayaklara oturan iki yuvarlak kemerle desteklenmiş, ana kayanın oyulmasıyla düzenlenmiş beşik tonozla örtülüdür. Apsisin büyük bir kısmı yıkılmıştır. Kalan izlerden apsisin ortasında kare formlu bir pencerenin olduğu anlaşılmaktadır. Kilisede herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır (Foto. 7-8).

3. Mezar Taşı Ve Taş Eser Çalışmaları

Malazgirt ilçe merkezinde iki, Oğuzhan Köyü, Tatargazi Köyü, Yaramış Köyü, Karaali Köyü, Oda Köy, Yolgözler Köyü, Aliyar Köyü, Hasan Paşa Köyü, Bulanık İlçesi Abdalbayezit Köyü, Bulanık ilçesi Uzgörür Beldesi Alagez Mahallesi (Köyü) ve Bulanık ilçesi Mollakent Beldesinde tespit edilen mezarlıklar ve mezar taşları incelenmiştir.

3.1. Malazgirt Saltukgazi Mahallesi Tarihi Mezarlığı

Malazgirt ilçe merkezinin kuzeyinde Saltukgazi Mahallesinde bulunan mezarlığın büyük bir kısmı tahrip olmuş, günümüze sağlam fazla mezar taşı ulaşamamıştır. Patnos yolu üzerinde bulunan mezarlığın güney kenarı yol yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Ayrıca köy yoluyla da ikiye ayrılmasıyla mezarlığın büyük kısmı batı bölümünde kalmıştır. Her iki bölüm de düzgün ihata duvarlarıyla çevrilerek koruma altına alınmıştır. Küçük olan doğu bölüm, kuzey – güney doğrultusunda üçe ayrılmıştır. Kuzey ve güney bölümlerdeki mezar taşlarının büyük bölümü tahrip olmuş

iken orta bölümdekiler biraz daha sağlamdır. Mezarlık doğudan ana kayalıkla sınırlandırılmıştır. Buradaki pek çok mezar taşı da bu kayalıktaki taşlarla yapılmıştır. Bu bölümde Müslüman ve Hıristiyan mezar taşları bulunmaktadır. Hıristiyan mezar taşları genellikle sanduka formu ve üzerlerinde haç motifi yer alır. Müslüman mezar taşlarından günümüze gelenler genellikle Osmanlı dönemine ait olup şahideli ve sandukalı formdadır. Mezar taşları genellikle yazısız ve sadedir. Yazılı olanlar da tahrip edilmiştir. Orta bölümde temel seviyesinde kalmış duvar izleri görülmektedir. Bunlar özellikle Muş yöresinde sıklıkla karşılaşılan açık türbe kalıntıları olabilir. Orta bölümde mermer kapak taşı bir mezar taşı günümüze bu mezarlığın en işçilikli mezar taşı olarak ulaşmıştır. Fakat bu da büyük oranda tahrip edilerek ve parçalara ayrılmıştır. Bu kapak taşının yaklaşık 10 m. güneyinde sadece tek parçası mevcut aynı formda başka bir kapak taşının bir bölümü ile yine yakınlarında toprak altında kalmış başka bir mezar taşı vardır. Bu bölümde yapılacak kazılar sonucunda sağlam ve tarihli mezar taşlarına ulaşılabilir. Baş bölümü kırık olmakla birlikte kısmen mevcut mermer malzemeli kapak taşı; bugünkü haliyle 2.35 x 0.80 m. ölçülerinde ve 0.20 m. kalınlığındadır. Ayrıca bu mezarın şahideleri de kaybolmuştur. Bir blok halinde yapılan kapak taşının yanları ve baş kısımları parçalanarak dörde ayrılmıştır. Kapak taşının orta bölümü ve baş bölümlerinde şahidelerin yerleri boş bırakılmıştır. Baş bölümlerinin köşeleri pahlanmıştır. Kapak taşı dört yönden oyma tekniğinde ters-düz palmet kuşağıyla çevrelenmiştir. Baş ve ayak bölümleri, ortada bitkisel kompozisyonlu büyük bir daire madalyon ve bunun çevresindeki daha küçük dört daire madalyondan oluşan geometrik bir kompozisyonla bezenmiştir (Foto. 9). Genellikle Hıristiyanlara ait olan sandukalar kademeli ve üstte yarım daire formudur. Kısa kenarlarında birer haç motifine yer verilmiştir.

Mezarlığın büyük kısmını oluşturan batı bölümü ortada yükseltiye sahiptir. Büyük bir alan kaplamakla birlikte fazla bir mezar taşı ulaşamamıştır. Günümüze ulaşanlar da doğu ve kuzey yönlerdedir. Buradaki mezar taşlarını da genellikle yekpare şahide formlular oluşturmaktadır. Az sayıda şahideli mezar taşları da bulunmaktadır. Sandukalar üçgen prizmal ve silindir formudur. Bazılarının yan uzun kenarlarında kemerli niş sıralarına yer verilirken genellikle sade bırakılmışlardır. Mezarlığın kuzeyinde bulunan, burmalı silindir işlemeli sanduka değişik formuyla dikkat çekicidir. Ayrıca kesik prizmal formu bir sanduka tamamen oyma tekniğinde, sekizgen kompozisyonlarla işlenmiştir. Bu yekpare sandukanın uç kısımlarında şahide yerleştirebilmek için oyuklar bulunmaktadır. Mezarlık kaçak kazılarla tahrip edilmektedir.

3.2. Malazgirt Mengüçgazi Mahallesi Mezarlığı

Mezarlık, ilçe merkezinin güneydoğusunda Mengüçgazi Mahallesindedir. Büyük bir alanı kaplamakla birlikte günümüze fazla bir mezar taşı gelememiştir. Mevcutlar da genellikle moloz taşlardan vasıfsızdır. Sadece Mezarlığın güneydoğusunda dişi bazalt taşla yapılmış üç mezar bulunmaktadır. Bunlar da oldukça sade ve küçük boyutlarda dikdörtgen veya üçgen formlu şahidelere sahiptir. Bu şahidelerin iç yüzeylerinde selviye benzeyen basit kandil motifleri vardır. Mezarlığın doğu bölümünün ortasında büyük bölümü toprak içinde gömülü olan şahidenin iç yüzü farklı olarak, üstte bir mukarnas sıralı alınlık ile altta zikzak yivli bir süslemeye sahiptir. Mezarlıkta dağınık vaziyette küçük boyutlu prizmatik üçgen formlu sandukalar da vardır. Nereden geldiği veya nereye ait olduğu bilinmemekle birlikte mezarlığın ortasında bir mimari parça bulunmaktadır. Mezarlıktaki diğer taşlardan farklı olarak sarı renkli kalker karakterli bu taş malzeme, formu ve süsleme özellikleriyle bir giriş kapısının parçasına benzemektedir. Bir köşesi kaval silmeli iken bir yüzünde geçme geometrik kompozisyon mevcuttur. Mezarlık günümüzde de gömülerde kullanılmaktadır.

3.3. Oğuzhan Köyü Mezarlığı

Malazgirt'in 25 km. güneyinde bulunan Adaksu Beldesi'nin 3 km. doğusunda bulunan köyün yaklaşık 500 m. güneyindedir. Ortasından yolgeçen iki mezarlık vardır. Batı mezarlık yeni iken doğu mezarlık daha eskidir. Mezarlıkta tahrip olmuş genellikle sanduka tipli mezar taşları bulunmaktadır. Sandukaların baş taraflarında yukarı doğru hafif taşıntılı şahide biçimli çıkıntılar mevcuttur. Sandukalar genellikle üçgen prizmal formludur. Mezarlığın orta kısmında üçgen formlu iki büyük sanduka vardır. Bunların yanında dağınık vaziyette, muhtemelen şahide veya kapak taşına ait dört mezar taşı parçası bulunmaktadır. Üçgen formlu sandukalarla birlikte yarım silindir formlu sandukalar da dikkat çekicidir. Yine mezarlığın orta bölümünde üzeri tamamen yazı kaplı sanduka önemlidir (Foto. 10). Tamamen toprağa gömülü bir sanduka da muhtemelen dikdörtgen prizmal formludur. Bu sandukanın üst yüzü kaş kemer süslemelidir. Mezarlıkta şahideli mezarlar da vardır. Mezarlığın güneyindeki mezarın baş şahidesinin iç yüzü kırık kemerli nişle işlenmiştir. Mezarlığın ortasında devşirme çeşitli mezar taşlarıyla sonradan düzenlendiği anlaşılan mezarın, şahideleri ve yanlarına yerleştirilen kapak taşları dikkat çekicidir. Ayak taşının gerisinde bu mezarın gerçek şahidesi mevcuttur. Andezit tüf taşı bu şahidenin iç yüzü büyük oranda tahrip olmakla birlikte zengin palmet ve rumi kompozisyonlarıyla süslenmiştir. Sonradan yerleştirilen yanlardaki kapak taşı parçaları da geniş yüzde kemer, dar kenarda yazı süslemelidir. Baş

taşının dış yüzü de ortada kemerli bir niş yanlarda palmet süslemeleriyle bezenmiştir. İç yüzü ise okunamayacak derecede bozulmuş kazıma tekniğinde yazılıdır.

Mezarlıkta toprak altında kalmış çok sayıda mezar taşı olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Tatargazi Köyü Mezarlığı

Tatargazi Köyü, Malazgirt ilçe merkezinin 25 km. güneyindeki Adaksu Beldesi'nin 5 km. batısındadır. Mezarlık köyün yaklaşık 400 m. güneybatısında tepededir. Günümüzde iki şahideli ve bir sandukalı olmak üzere üç mezar mevcuttur. Şahideler taş kaide içine yerleştirilmişlerdir. Mezarların kenarları da düzgün taşlarla çevrilmiştir. Dikdörtgen formlu, 1323/1905 tarihli şahidenin boyun şeklinde kırık tepe bölümünden başlığının olduğu anlaşılmaktadır. Ayak taşının iç yüzünün altı 7 satır yazıyla üst kısmı ise dilimli şekilde işlenmiştir. 1299/1882 tarihli diğer mezarın şahideleri üçgen formludur. Dış yüzleri yine sade bırakılırken iç yüzleri 6 satır yazıyla işlenmiştir. Ayrıca alınlık bölümlerinde de birer satır yazı mevcuttur. Mezarlığın yakınındaki evin önünde beyaz kalker malzemeli bir sanduka vardır. Muhtemelen sonradan buraya taşınan sandukanın baş bölümünde büyük bir kare oyuk bulunmaktadır. Sanduka üçgen prizmal formludur.

3.5. Hasan Paşa Köyü Mezarlığı

Hasan Paşa Köyü, Malazgirt ilçe merkezinin 27 km. kuzeyindedir. Köyün güney girişinde, yaklaşık 1 km. uzaklıkta olan mezarlık büyük oranda tahrip olmuş ve yeni gömülerle de tahrip olmaya devam etmektedir. Özellikle üst bölümü kırık, kahverengi andezit tüf taşlı şahide, Ahlat mezar taşlarıyla büyük bir benzerlik içinde oluşuyla dikkat çekicidir. Şahidenin dış yüzü, altta bir kandil motifi, bunun üstünde içleri yazılı iki dikdörtgen kartuş ve üç yönden çevreleyen bir yazı kuşağından oluşmaktadır. İç yüzü ise içi geçme geometrik işlemeli bir kemer ile bunu üç yönden çevreleyen kalın palmet kuşağıyla düzenlenmiştir. Şahidenin kısa kenarları da yazı işlemelidir.

Mezarlıkta bu şahide dışında kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış, en az şahide kadar zengin sandukalar da vardır. Sandukalardan üçü dikdörtgen prizmal, ikisi üçgen prizmal, ikisi de yarım silindirik formludur. Dikdörtgen prizmal formlu sandukalar işlemeli iken diğerleri sade bırakılmıştır. Dikdörtgen prizmal sandukalardan birincisinin üst yüzü, ortada sivri kemerli bir niş içinde kandil motifiyle süslenmiştir. Sandukanın baş kısmının köşeleri de pahlıdır. İkinci sandukanın üst yüzü bir tarafı sivri diğer tarafı yuvarlak kemerli bir niş ile bunu dört yönden çevreleyen bir yazı kuşağıyla işlenmiştir. Üçüncü sanduka biraz daha zengin olmakla birlikte büyük oranda tahrip edilmiştir. Form olarak ikinci sandukaya benzemekle birlikte ortadaki niş içinde geçme

geometrik işlemeli bir rozete yer verilmiştir. Kısa kenarlardan biri kırılmıştır. Diğer kısa kenarın köşeleri pahlıdır. Bu üçgen pahlar da kabartma palmetlerle işlenmiştir.

Mezarlıktan bilimsel kazı sonucunda daha fazla mezar taşının çıkacağı anlaşılmaktadır.

3.6. Karaali Köyü Mezarlığı

Karaali Köyü, Malazgirt merkezin 13 km. güneyinde yer almaktadır. Köyün 100 m. doğusunda bulunan mezarlık ihata duvarıyla çevrelenmiştir. Günümüze fazla mezar taşı ulaşmamıştır. Mezarlığın hemen girişinde sanduka formu bir mezar bulunmaktadır. Sonraki dönemlerde oynandığı anlaşılan mezar çatma lahitdir. Altta dört levha taştan oluşan dikdörtgen prizmal kaide üzerine iki kademeli üç dilimli kemer formu kapak taşından oluşur. Levha taşların köşeleri yelpaze biçiminde çeyrek çiçek motifleriyle, uzun yan taşların altları üçer kemer kompozisyonuyla, kısa kenar da içi altı kollu yıldız işlemeli çiçek motifiyle bezenmiştir. Sanduka biçimli kapak taşının kısa kenarları sade iken uzun kenarlarının alt bölümleri boydan boya küçük sivri kemerler ve ortasında daha büyük bir kemerle süslenmiştir. Üstteki sanduka da bir altlık üzerine oturtulmuş ve kenarları da silmelerle düzenlenmiştir. Bu mezarın üzerine, malzeme farklılığından başka mezarlara ait olduğu anlaşılan mezar taşı parçaları da konulmuştur (Foto. 11). Mezarlığın doğusunda moloz taşlarla örülmüş duvarla çevrelenmiş şahideli bir mezar vardır. Baş şahidesi beyaz kalker malzemeli iken ayak şahidesi oldukça sade dikdörtgen formu dişi bazalt malzemelidir. Baş şahidesinin iç yüzünde okunamayacak derecede tahrip olmuş yedi satır yazı vardır. Mezarlıkta bu iki mezar dışında mezar taşı parçaları bulunmaktaysa da sağlam günümüze gelebilen başka mezar yoktur. Mezarlık günümüzde de kullanılmaktadır.

3.7. Sarıdavut Köyü Mezarlığı

Malazgirt merkeze 18 km. uzaklıkta olan köyün, 200 m. doğusunda bir tepelik alanda yer alır. Günümüzde de kullanılan mezarlıkta kayda değer sağlam mezar taşlarına ulaşılamamıştır. Fakat köyün bağlı olduğu Adaksu Karakolu'nun bahçesinde kaçak kazılar sonucunda ele geçmiş beş mezar taşı parçası bulunmaktadır. Bu mezar taşı parçaları bugünkü mevcut köyün 2 km. kuzeyindeki eski köy kalıntısından elde edilmiştir. Eski köyün mezarlığı da tamamen tahrip olmuş ve toprak yüzeyinde fazla bir kalıntı ulaşmamıştır. Bu taşların çıkarıldığı kaçak kazı alanı 5 x 5 m. ölçülerinde kare planlı, temel seviyesinde düzgün kesme taş örgülü duvarlara sahip, muhtemelen bir açık türbe kalıntısıdır (Foto. 12).

Karakolun bahçesindeki mezar taşlarından ikisi sanduka parçasıdır. Sandukaların yanları kufi hatta benzer, aralarında palmet motifi işlemeli bir yazı

kuşağıyla bezeli iken üst kısımları birinde kırık, diğerinde kaş kemerli birer niş bulunmaktadır. Yazı üslupları ikisinde de aynıdır. Yine bunlara benzer üçüncü mezar taşı parçası bulunmaktadır. Diğer iki parça daha küçük boyutlarda olup üzerlerinde az sayıda yazı vardır.

3.8. Yaramış Köyü Mezarlığı

Malazgirt-Adaksu yolunun 13. km.sinde, köyün 100 m. doğusunda, tepelik alanda bulunmaktadır. Mezarlık büyük oranda moloz taşlarla düzenlenmiş mezar taşlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında şahideli veya sanduka formu mezar da vardır. Şahideler dikdörtgen formu ve genellikle sadedir. Mezarlığın özellikle doğu bölümündeki şahideli mezarların baş taşlarının iç yüzleri yazılı, dış yüzleri kemer içinde kandil motiflidir. Fakat şahideler kalker taşlarından dolayı büyük oranda tahrip olmuşlardır. Kabaca yontulmuş şahidelerin iç yüzlerinde yazılar vardır. Mezarlığın kuzeybatısında kabartma tekniğinde yazılı bir şahide parçası, mevcutlardan çok daha değerli mezar taşlarının olduğu konusunda bilgi verse de günümüze ulaşamamışlar veya toprak altındadır. Mezarlık günümüzde de kullanılmaktadır.

3.9. Gülkoru Beldesi Mezarlığı

Malazgirt-Patnos yolunun 8. km. sinde bulunan Gülkoru Beldesi'nin 1 km. güneyinde bulunan mezarlık ihata duvarıyla çevrelenmiştir. Mezarlık çok sayıda, moloz taş şahideli mezarlardan oluşmaktadır. Günümüze incelemeye değer dört mezar ulaşmıştır. Şahideli türde bu mezarlardan ikisi ayrı iken diğer ikisi bitişiktir. Şahideler sade dikdörtgen formudur. İç yüzlerinde birer kaş kemerli nişlere yer verilmiştir.

3.10. Yolgözler Köyü Mezarlığı

Malazgirt merkezin 51 km. kuzeyindeki Yolgözler köyünün 200 m. batısında bulunan duvarla çevreli mezarlıktan günümüze sadece bir mezar ulaşabilmiştir. Bu da kaçak kazılar sonucunda büyük oranda tahrip edilerek şahideli mezarın baş ve ayak taşları kırılmıştır. Dikdörtgen formu şahidelerin köşeleri içbükey pahlıdır. Şahidelerin iç yüzleri yazılı, ayak taşının dış yüzü kırık kemer, baş taşı da üçgenlerden oluşan basit geometrik süslemelidir. Mezar, baş taşının dış yüzündeki yazıya göre 1326/1908 tarihlidir.

3.11. Oda Köyü Mezarlığı

Malazgirt'in 16 km. güneyindeki köyün, 200 m. doğusunda bir tepe üzerinde bulunan mezarlık büyük oranda tahrip olmuştur. Şahideli ve sandukalı türde mezarlardan oluşmaktadır. Sandukalar üçgen prizmal ve yarım silindirik formudur. Kahverengi veya krem renkli andezit tuf malzemelidir. Günümüze gelebilen mezarlar genellikle mezarlığın ortasındadır. Büyük bölümü toprağın altında kalmıştır. Buradaki

sandukalar ve şahideler boş bırakılmamış, palmet ve rumilerden oluşan bitkisel kompozisyonlarla işlenmiştir (Foto. 13). Fakat bunlarda büyük oranda tahrip olmuştur. Şahidelerin üzerinde yazılar varsa da okunamamaktadır.

3.12. Alyar Köyü Mezarlığı

Malazgirt'in 20 km. kuzeyinde bulunan köyün, 300 m. doğusunda bulunan mezarlık bir tepe üzerindedir. Mevcut mezarların büyük bir bölümü moloz taşlı şahidelerden oluşmaktadır. Bunların yanında dikdörtgen prizmal formlu sandukalar bulunmaktadır. Bu sandukalar uç kısımlarında yukarı doğru çıkıntılarıyla şahide görünümü vermektedirler. Bir tanesinin yan tarafında yuvarlak kemerli süslemeler mevcuttur. Bu mezarlıkta ayrıca Urartu döneminden bir oda mezar kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Haç işlemeli sandukalar da vardır.

3.13. Bulanık-Abdalbayezit Köyü Mezarlığı

Bulanık'ın 35 km. güneyindeki köyün, 200 m. güneyinde bulunan mezarlık eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Mezarlığın güneydoğusunda bulunan altı mezar, yüksek şahideleriyle dikkat çekicidir. Şahidelerin iç yüzleri yazılı iken dış yüzlerinde sade geometrik süslemeler mevcuttur. Şahidelerin üst kısımları yuvarlak kemer formludur. Şahidelerden tarihli olanlar 1281/1864, 1285/1869 tarihlerini taşımaktadır. Şahideler siyah renkli andezit tüf malzemelidir. Bu şahideli mezarların kuzeyinde şahideli-sandukalı türde iki mezar daha bulunmaktadır. Mezarlık günümüzde de kullanılmaktadır (Foto. 14).

3.14. Bulanık-Uzgörür-Alagez Mahallesi Mezarlığı

Bulanık İlçesi, Uzgörür Beldesi'nin Mahallesi olan mezra, Uzgörür'ün 2 km. batısındadır. Mezarlık köyün 100 m. batısında bir tepe üzerinde yer almaktadır. Mezarlık, şahideli ve şahideli-sandukalı türde mezarlardan oluşmaktadır Kahverengi veya siyah renkli andezit tüf malzemeli şahideler, dikdörtgen, yuvarlak veya üçgen formlu, sade süslemelidir. Bir grup şahidede alınlık bölümleri dışa taşırılmış ve üçgen biçimli basit bir sıra mukarnasla süslenmiştir. Mezarlığın ortasındaki bir şahide fesli bir başlığa sahiptir. İki veya üç kademeli üçgen formunda basit mukarnaslı olanlar da vardır. Özellikle mezarlığın güneyindeki mezar taşlarında kılıç, kalkan ve kama motifleri işlenmiştir. İki şahidede de tüfek motifi yer almaktadır. Şahidelerden biri ortadaki mille birleştirilmiş iki parçadan oluşmasıyla değişik bir uygulamadır. Sandukalar sade üçgen prizmal formdadır (Foto. 15).

4. Değerlendirme

Yapılan araştırmalar sonucunda Malazgirt ve köylerinde çok fazla mimari yapı tespit edilememiştir. Malazgirt merkezde iki, Dirimpınar Köyü'nde bir han kalıntısı

oldukça basit plan düzenlemeleri ve küçük boyutların rağmen ticari hayatın canlılığını ve yol güzergahını göstermesi açısından önemlidir.

Yerleşim yeri olarak yakınındaki taş ocaklarıyla Urartulara kadar uzanan önemli bir merkez olan Şekerbulak Mahallesiindeki mescid, mihrap formundan erken dönemlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Burada gerçekleştirilecek kazılar sonucunda bölgenin İslam ve Türk fetihleriyle ilgili önemli verilere ulaşılabileceği anlaşılmaktadır. Malazgirt'ten ayrı bir yerleşim yeri görünümündedir.

Malazgirt merkezde Hamidiye Camii adıyla da anılan İbrahim Paşa Camii boyutlarıyla tek kubbeli kare planlı yapılardan olsa da günümüze temel seviyesinde ulaşabilmiştir. Ahlat ve Van'daki tek kubbeli camilerle karşılaştırılabilirse de kazılar sonucunda kesin sonuçlara ulaşılabilir.

Muş Ovasını sulayan, başta Karasu olmak üzere pek çok koldan oluşan Murat Nehri üzerindeki pek çok köprü günümüze ulaşmamıştır. Hanların da gösterdiği gibi önemli bir yol ağı üzerinde bulunan Malazgirt'e ulaşım için Murat Nehri üzerindeki köprülerden ikisi tespit edilmiştir. Karakaya Deresi köprüsü dere yatağının değişmesiyle tarla içinde kalsa da kalan iki ayak izinden üç kemer gözlü olduğu anlaşılmaktadır. Beşçatak yolundaki Murat Nehri Köprüsü de büyük oranda yıkılmıştır. Mevcut izlerden yedi kemer gözlü olabileceği anlaşılmaktadır. Bu özellikleriyle Muş-Varto yolundaki oniki kemer gözlü Murat Nehri köprüsünden⁴ küçük olmakla birlikte Murat Nehir üzerindeki önemli köprülerdendir.

Bulanık Abdalbayazıt Köyü Servet Arslan Evi, malzemesi ve mimari özellikleriyle Muş merkezdeki kerpiç veya tuğla malzemeli, sivri veya kaş kemer pencere alınlıklı, genellikle iç sofalı evlere göre daha çok sınır olduğu Ahlat ve Bitlis evleriyle benzerlik göstermektedir⁵.

Anadolu'da daha çok Kapadokya Bölgesinde görülen kaya kiliseleri bölgede yaşayan küçük dini toplulukların veya inzivaya çekilen kişilerin ibadet edebilmeleri için en uygun mekandır. Bu kiliselerin öncü modellerini tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Hıristiyan mimarisindeki bilinen ilk kaya kilise örnekleri Güney Suriye'nin Havra Bölgesi'ndeki V. veya VI. yüzyıllara tarihlenen kiliselerdir (Eyice, 1971: 186-

⁴ Murat Nehri Köprüsü hakkında geniş bilgi için bkz.; C. Çulpan; Türk Taş Köprüleri, Ankara 1973, 190; G. Tunç; Taş Köprülerimiz, İstanbul 1978, 145; B.N. Kulağuz; Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1997, 85.

⁵ Bitlis Evleri hakkında; Yüksel Sayan – Şehabettin Öztürk; Bitlis Evleri, Ankara 2001; K. Pektaş-G. Baş-B.N.Kılavuz; "Bitlis Çevresi 2003 Yılı Araştırmaları", 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Bildiriler, I, Ankara 2004, 294-295; K. Pektaş-G. Baş-B.N.Kılavuz; "Bitlis Çevresi Yüzey Araştırması", 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Bildiriler, I, Ankara 2005, 175-176; Ü.C. Karakuş; Geleneksel Ahlat Evleri, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2008.

187; Ötüken, 1987: 26-27; Özkan, 1998: 121). Anadolu'nun değişik yerlerinde Hıristiyanlık döneminden önce yapılmış kaya mezarı ve mağaralar Erken Hıristiyanlık ve sonraki dönemlerde kilise haline getirilerek kullanılmıştır (Kökten, 1955: 271-295; Özkan, 1998: 121). Erzurum Horasan Aliçeyrek Kaya Kilisesi (Özkaya, 1993: 387-393), Erzurum Aşkale Gölören Köyü Kaya Kilisesi (Özkan, 1998: 19-21) bölgede, Aksaray Güzelyurt (Gelveri) Kiliseleri (Pekak, 2001: 463-484) İç Anadolu Bölgesinde kaya kiliselerinin örnekleridir. Uzgörür Kaya Kilisesi bölgede yaygın olmayan ama Kosor Vadisinde çeşitli uygulamaları mevcut kaya kiliselerindedir. Tek nefli ve zeminden oldukça yüksekte olması daha çok bir inziva yapısı olabileceğini düşündürmektedir.

Malazgirt Bölgesindeki mezar taşları büyük oranda tahrip olmuştur. Malazgirt Saltukgazi Mahallesi Mezarlığı'nda Hıristiyan ve Müslüman mezarları birlikte. Mermer kapak taşlarının benzerleri Bitlis merkezde de⁶ vardır. Osmanlı döneminde yaygın olan pehle türü kapak taşlarının iki uçlarında şahideler için delikler yer alır. Buradaki iki örnekte mermer kapak taşının üstü oyma tekniğinde bitkisel kompozisyonla işlenmiştir. Saltukgazi mezarlığındaki Hıristiyan ve Müslüman sandukaları boyutlar ve formları ile dikkat çekicidir. Oğuzhan ve Hasan Paşa Köyleri mezarlıkları erken tarihli şahide ve sandukalardan oluşan mezar taşları Ahlat mezar taşlarına⁷ benzer formlarıyla, Alagez Mahallesi Mezarlığı da zengin ve çeşitli mezar taşlarıyla önemlidir.

5. Sonuç

Muş'ta 2008 yılında yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen ve incelenen Taşınmaz Kültür Varlıkları ile ilgili bulgu ve gözlemler şunlardır.

1- 2008 yılı çalışmalarında Malazgirt ilçesine bağlı 75 köy ve çalışmanın son günlerinde Bulanık ilçesinin Malazgirt'te yakın köyleri de taranmıştır.

2- Anıt ve sit alanı olarak tescillenip koruma altına alınması gereken alan ve eserler bulunmaktadır. Malazgirt Mengücek Gazi Mahallesi Hanı, Malazgirt Aksungur Mahallesi Depo, Malazgirt Şekerbulak Mahallesi Mesciti kalıntısı, Malazgirt Danişmend Gazi Mahallesi İbrahim Paşa Camii kalıntısı, Malazgirt Dirimpınar Köyü Han kalıntısı, Mollabaki Köyü ile Muş arasında iki köprü kalıntısı ve kısmen sağlam bir köprü, Bulanık ilçesi Abdalbavezit Köyü'nde Servet Arslan Evi, Bulanık İlçesi Uzgörür Beldesinde Kaya Kilisesi; anıt eser olarak tescil edilmelidir.

⁶ Bitlis mezar taşları hakkında; K. Pektaş; Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Ankara 2001, 57.

⁷ Ahlat mezar taşları hakkında; B. Karamağaralı; Ahlat Mezar Taşları, Ankara 1992.

3- Bu anıtsal yapılarla birlikte Malazgirt ilçe merkezinde iki, Oğuzhan Köyü, Tatargazi Köyü, Yaramış Köyü, Karaali Köyü, Oda Köy, Yolgözler Köyü, Aliyar Köyü, Hasan Paşa Köyü, Bulanık İlçesi Abdalbayezit Köyü, Bulanık ilçesi Uzgörür Beldesi Alagez Mahallesi (Köyü) ve Bulanık ilçesi Mollakent Beldesinde tespit edilen mezarlıklar ve mezar taşları incelenmiştir.

Mezarlıklardaki tarihi mezarlar doğal ve insani etkenlerle günden güne hızla tahrip olmaktadır. Ayrıca bütün mezarlıklarda günümüzde de yeni gömülerin devam etmesi tahribi arttırmaktadır. Bununla ilgili önlemler alınmalıdır.

4- İncelenen mezarlıklar birbirlerinden farklı özellikler sergilemektedir. Bu durum Muş coğrafyasının zenginliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Mezarlıklardaki mezar taşları üzerindeki bazı motifler özellikle bölgedeki diğer illere oranla farklılıklar sergilemektedir.

Kaynaklar

ÇULPAN, Cevdet. (1973). *Türk Taş Köprüleri*. Ankara.

EYİCE, Semavi. (1971). *Karadağ ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul.

KARAKUŞ, Ülkü Can. (2008). *Geleneksel Ahlat Evleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

KARAMAĞARALI, Beyhan. (1972). *Ahlat Mezartaşları*, Ankara.

KÖKTEN, İsmail Kılıç. (1955). "Antalya'da Karain Mağarası'nda Yapılan Prohistorya Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *Belleten*, XIX Sayı 75, s. 271-283

KULAĞUZ, Bülent Nuri (1997). *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

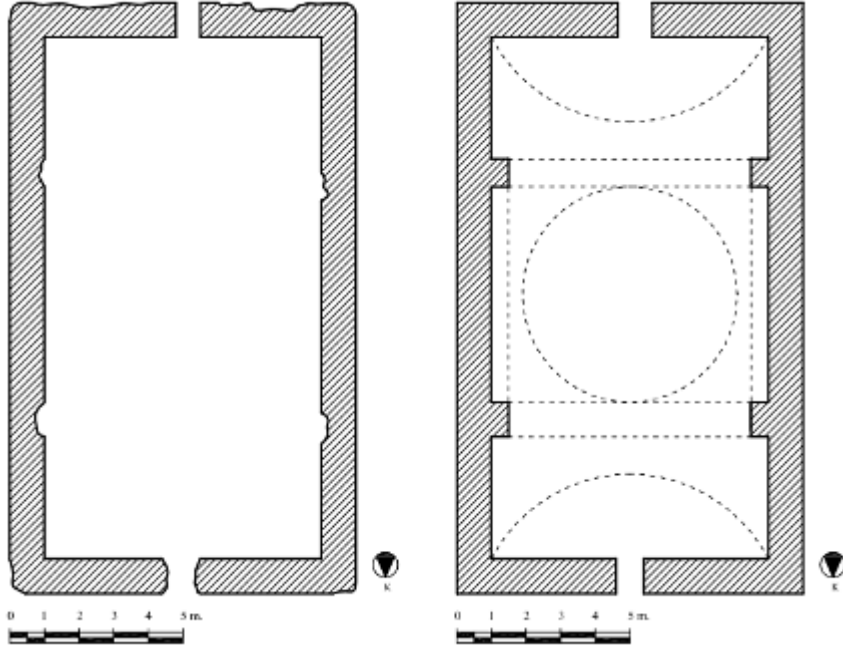
ÖTÜKEN, Yıldız (1987) *Göreme*, Ankara.

ÖZKAN, Haldun. (1998). "Gölören Köyü Kaya Kilisesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi / Journal of Institute of Fine Arts*, S. 4, Erzurum. 119-127.

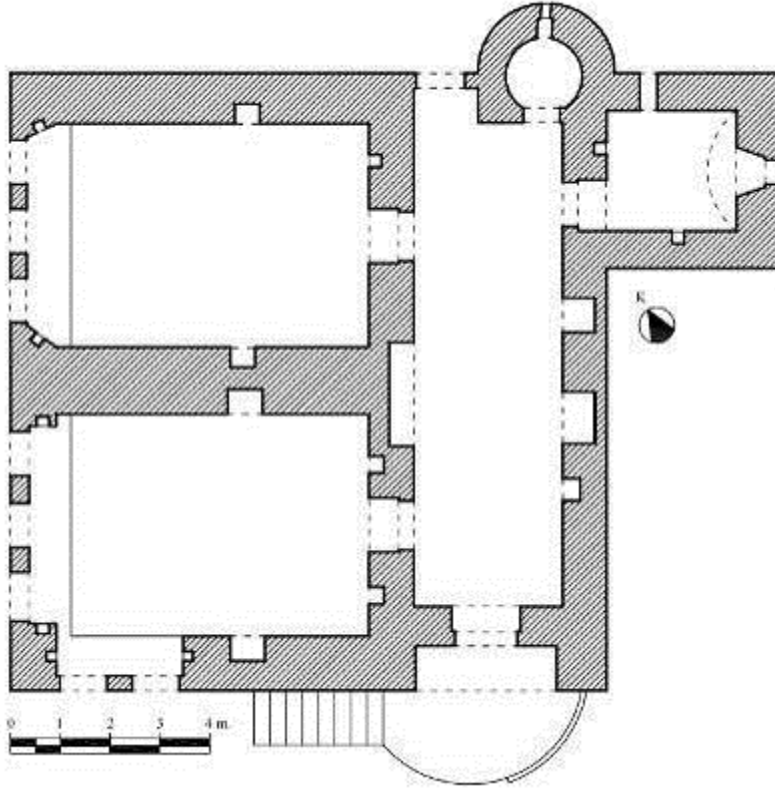
ÖZKAYA, Vecihi. (1993). "Erzurum. Horasan Aliçeyrek Köyü Yüzey Araştırmaları", *XV. Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Ankara. s.387-398.

- PEKAK, M. Sacit. (2001). “Güzelyurt (Gelveri) Kiliseleri”, *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara. s. 463-484
- PEKTAŞ, Kadir. (2001). *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Ankara.
- PEKTAŞ, Kadir; BAŞ, Gülsen; KULAĞUZ, Bülent Nuri. (2004). “Bitlis Çevresi 2003 Yılı Araştırmaları”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara. 291-300.
- PEKTAŞ, Kadir; BAŞ, Gülsen; KULAĞUZ, Bülent Nuri. (2005). “Bitlis Çevresi Yüzey Araştırması”, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Bildiriler, I*, Ankara. 173-182.
- SAYAN, Yüksel – ÖZTÜRK, Şehabettin (2001). *Bitlis Evleri*. Ankara
- TUNÇ, Gülgün. (1978). *Taş Köprülerimiz*. İstanbul.

ÇİZİMLER

Çizim 1: Malazgirt Mengücek Gazi Mahallesi Han Planı

Çizim 2: Bulanık Servet Arslan Evi Planı

FOTOĞRAFLAR

Foto 1: Malazgirt Mengücek Gazi Mahallesi Han

Foto 2: Malazgirt Aksungur Mahallesi Depo

Foto 3: Malazgirt Şekerbulak Mahallesi Mescidi

Foto 4: Malazgirt İbrahim Paşa Camii

Foto 5: Dirimpınar Köyü Han Kalıntısı

Foto 6: Abdalbayezit Köyü Servet Arslan Evi Dış Görünüş

Foto 7: Uzgörü Beldesi Kaya Kilisesi Dış Görünüş

Foto 8: Uzgörü Beldesi Kaya Kilisesi İç Görünüş

Foto 9: Malazgirt Saltukgazi Mahallesi Mezarlığı Batı Bölüm

Foto 10: Malazgirt Oğuzhan Köyü Mezarlığı

Foto 11: Malazgirt Karaali Köyü Mezarlığı

Foto 12: Malazgirt Sarıdavut Köyü Mezarlığı

Foto 13: Malazgirt Oda Köy Mezarlığı

Foto 14: Abdalbayezit Köyü Mezarlığı

Foto 15: Uzgür Alagez Mahallesi Mezarlığı